

A szlovákiai magyarok kérdése a párizsi békekonferencián

"Húsvét után néhány nappal a szobi állomás határsorompóján átgördült a szlovákiai magyar áttelepítettek első vonata. (...) Ezzel a Duna-medencei magyar és szlovák néptesten immár elodázhatatlanul megkezdődött az etnikai műtét, amelynek gondolata a kassai csehszlovák kormányprogram kihirdetése óta igen határozottan ott élt a csehszlovák–magyar viszonyra vonatkozó valamennyi prágai és pozsonyi terv, politikai megnyilatkozás és kormányzati cselekedet mögött."¹ Ekképpen rögzítette Peéry Rezső 1947 tavaszán a 20. századi magyar diplomácia legegyszerűsebb feltételek mellett megkötött kétoldalú szerződését, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt, valamint azt a hatvan évvel ezelőtt elkezdett etnikai tisztogatást, amely a szlovákiai magyar kisebbség teljes felszámolását célul kitűző prágai–pozsonyi elképzelések, intézkedések szerves részét alkotta.

Ismeretes, hogy az úgynevezett lakosságcsere-egyezményre vonatkozóan más-más okból ugyan, de mindkét érdekelt fél közös jegyzőkönyvben rögzítette, miszerint a lakosságcsere "nem oldja meg a csehszlovákiai magyarság problémáit, az ugyanis továbbra is megoldásra vár", s mindkét kormánynak jogában állt a kérdést a békeértekezlet elé vinni.²

Valójában ez az 1946 februári prágai jegyzőkönyvi megállapítás is azt tükrözi, hogy a szlovákiai magyarság kérdésében a két ország egymástól alapvetően különböző elképzelései miatt nem tudott megállapodni, s mindkét fél a békekonferenciától remélte a kielégítő megoldást. Ezért is fontos, hogy a lakosságcsere kérdésének vizsgálatába a korabeli nemzetközi politika meghatározó tényezőit és a nagyhatalmak magatartását is bevonjuk, különös tekintettel az 1946. évi párizsi békekonferencia csehszlovákiai magyar közösséggel kapcsolatos döntéseire.

Az alábbiakban a lakosságcsere korabeli nemzetközi és nagyhatalmi megítélésének két kérdésével szeretnék foglalkozni. Miért nem tudta a csehszlovák diplomácia elérni a csehszlovákiai magyar kisebbség teljes felszámolására vonatkozó terveihez a nyugati nagyhatalmak támogatását? És ezzel összefüggésben: mennyiben befolyásolta az amerikai, az angol, az ausztrál küldöttség következetesen elutasító magatartása a párizsi békekonferencián, illetve a magyar békeszerződésbe beiktatott bilaterális tárgyalás kötelme Csehszlovákia fokozatos meghátrálását a szlovákiai magyarság mindenáron való eltüntetését célul kitűző terveihez képest? Azaz valójában minnek is köszönhette a szlovákiai magyar nemzeti közösség 1946 őszétől kezdve azt, hogy többségében végül is szülőföldjén maradhatott és túlélte a feje fölött a prágai csehszlovák és a pozsonyi szlovák vezetés által kimondott halálos ítéletet?

Mindenekelőtt abból a sokszor, de talán nem eléggé hangoztatott alapvető tényből kell kiindulnunk, hogy a szlovákiai magyar népcsoport – ellentétben a magyarországi szlovák közösséggel – nem önszántából, és nem szülőföldjét elhagyva, hanem a 20. század két világháborúját lezáró békeszerződések következtében jött létre, illetve vált másodszor is kisebbségi közösséggé. A versailles-i kert Trianon-palotájában 1920. június 4-én, illetve a párizsi Luxembourg-palotában 1947. február 10-én aláírt két békeszerződés következtében a Duna bal és az Ipoly jobb partján, valamint a Bodroghözben, Ung-vidéken élő magyarság olyan – történeti léptékkal mérve rövid idő óta létező – kisebbségi csoportot alkot, amelynek kialakulása és létezése szorosan összefügg Magyarország északi határainak nemzetközi jogi kijelölésével és rögzítésével.

A csehszlovákiai, illetve a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség tehát olyan határ menti kisebbséget alkotott, amelynek településterületét a szlovák–magyar országhatár és nyelvhatár közötti sávban elhelyezkedő három nagy kompakt tömbbel és a Nyitra-vidéki magyar nyelvszigettel azonosíthatjuk. Ez a négy kisrégió ma már – jórészt éppen a lakosságcsere és az azt követő belső migrációs-asszimilációs folyamatok következtében – földrajzilag is elkülönül. Ennek a sajátos országhatár és nyelvhatár közötti település-szerkezetnek megfelelően a Duna-tájon lezajlott valamennyi 20. századi határmódosítás alapvetően meghatározta a szlovákiai magyar közösségnek a létfeltételeit, hovatartozását és közjogi státuszát.³ Minden történeti babonával, téves feltételezéssel ellentétben, a győztes nagyhatalmak képviselőinek általában hiteles és pontos nemzetiségi adatsorok, térképek, történeti-földrajzi elemzések álltak rendelkezésükre. A politikai döntéseket előkészítő amerikai, francia és angol szakértők tisztában voltak a Kárpát-medence etnikai viszonyaival, s nem tájékozatlanságból, hanem érdekeiket szem előtt – és azokat az etnikai igazságosság szempontjánál többre – tartva döntöttek úgy, ahogyan döntöttek.

A második világháborút lezáró békeszerződések amerikai és angol előkészületeinek magyarul közreadott szakértői anyagai, valamint a moszkvai levéltárakból szórványosan előkerülő korabeli szovjet külügyi iratok azt bizonyítják, hogy London, Washington és Moszkva világosan látta a szlovák–magyar viszony további alakulása szempontjából kardinális jelentőségű határ- és kisebbségi kérdés lényegi összetartozását.⁴

Mielőtt röviden felvázolnánk az amerikai és angol magatartás motívumait, okait, pár szóval érintenünk kell a párizsi békeszerződés szlovákiai magyarságra vonatkozó döntésének előzményeit. Valamennyi győztes nagyhatalom abból indult ki, hogy Csehszlovákia esetében a müncheni szerződést megelőző területi-közjogi állapotok a mérvadóak. Az 1938. szeptember 30-ai müncheni szerződésben a magyar többségű szlovákiai területek hovatartozásának kérdését a két érdekelt fél megállapodásának körébe utalták. Minthogy azonban a vitatott városok (Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár) hovatartozásáról az 1938 októberi komáromi tárgyalásokon a cseh-szlovák és a magyar küldöttség nem jutott közös nevezőre, a négy nagyhatalom megbízásából Olaszország és Németország külügyminiszterei az első bécsi döntésben rögzítették az úgynevezett belvederi határvonalat. A diplomáciai tárgyalások dokumentumai azt bizonyítják, hogy október 23-án a vitatott városok és közvetlen vonzáskörzeteik kivételével maguk a szlovákok is beleegyeztek a magyar részről követelt területek visszaadásába.

A magyar területi követelések nagyobbik részének a második Cseh-Szlovák Köztársaság nevében tárgyaló Tiso vezette küldöttség által is elismert jogosultságát figyelembe kell venni ahhoz, hogy megértsük, miért szerepeltek az amerikai és angol béke-előkészületek szlovákiai magyarokra vonatkozó belső szakértői vitáiban a határok megváltoztatását mint lehetséges rendezési alternatívát megfogalmazó elképzelések. Hangsúlyozzuk, hogy a csehszlovák–német, illetve a csehszlovák–magyar határ eltérő jellege, a müncheni szerződés és a bécsi döntés tartalmi különbségei nagyobb hangsúllyal csak a szakértői szinten játszottak szerepet.⁵

Annál komolyabban esett latba a nyugati kormányoknál a német-, illetve a magyar-kérdés kezdettől fogva kimutatható eltérő kezelése. Magyarország, amely fölött a befolyást a híres-nevezetes Sztálin–Churchill-féle jaltai százalékos megállapodás szerint 50–50 százalékban a Szovjetunió és a Nyugat lett volna hivatott gyakorolni, 1946 folyamán a térség többi országaiban felgyorsult szovjetizálódás hatására, jelentős mértékben felértékelődött. A magyar kisebbségek kérdését szintén kezdettől fogva egészen eltérően értékelték az amerikai és az angol diplomaták: tisztában voltak azzal, hogy a bécsi döntések előkészítésében mind a csehszlovákiai, mind pedig az erdélyi magyar kisebbségnek igen csekély szerepe volt.

Az amerikai szakértői testület négy javaslatot dolgozott ki: ezek egyike sem ajánlotta az 1939. évi határvonalak meghagyását, viszont a C-variánsként szereplő tervet tekintette a legkövetkezetesebbnek. Eszerint nem csupán a Csallóköz, hanem a vele érintkező magyar többségű mátyusföldi, Garam-menti és gömöri vidékek is Magyarországnál maradtak volna. A szóban forgó területen az 1930-as csehszlovákiai népszámlálások szerint 310 000 magyar mellett 59 000 volt a szlovák nemzetiségűek száma. Az amerikai terv azután mindehhez hozzáfűzi: "A nagyjából azonos lélekszámú maradék kisebbséget aztán ki lehetne cserélni, s ezzel eliminálva lenne bármely későbbi irredentizmus etnikai alapja."⁶

Az amerikai béke-előkészületek csehszlovák–magyar határra vonatkozó elképzeléseit egy 1944 szeptember 1-jei titkos feljegyzés a következőképpen summázta: "A Duna menti régió békéje és stabilitása érdekében meg kellene fontolni Magyarország etnikai igényeit a Csallóköz és a Kisalföld térségében. Jóindulattal kellene néznünk ezeknek az igényeknek és Kárpátalja határainak bármiféle rendezését, amit Csehszlovákia és Magyarország szabad és közvetlen tárgyalások útján vagy bármi más békés úton ér el." Az Egyesült Államok a békeelő-készületek szakaszában támogatott volna minden olyan megoldást, amely a Csehszlovákiával közös magyar határ esetében a megegyezés alapján a trianoni határok revízióját eredményezte volna, mert amint azt egy másik amerikai külügyi dokumentum bizonyítja, az amerikaiak nem tekintették a München előtti határokat megváltoztathatatlannak, mi több, úgy látták, "szükség van bizonyos változásokra a stabil rendezés érdekében". Az amerikaiak által támogatott megoldási javaslat pedig azt eredményezte volna, hogy a határok kiigazítása révén "Magyarországhoz kerülnének bizonyos, túlnyomó többségben magyarlakta területek."⁷

A brit szakértői elemzések és béke-előkészületek a kelet-közép-európai térségben egy vagy több soknemzetiségű föderáció kialakításának feltételeit igyekeztek körülírni. A lakosságcserékkel kapcsolatosan széleskörű támogatottságra lelt az a nézet, amelyet a Foreign Research and Press Service 1942-ben elkészített *Kelet-európai konföderációk* című memorandumja így fogalmazott meg: "Amennyiben viszont a kelet-európai államoknak eltökélt szándékuk széles körben alkalmazni az áttelepítést, annál is inkább fontos, hogy a határok megvonása etnikai választóvonalak mentén történjék, így csökkentve minimumra a kisebbségeket és lehetővé téve cseréjüket az egyoldalú kiutasítás helyett."⁸ Ezeknek az amerikai és brit szakértői terveknek egyebek közt az az érdekességük, hogy filozófiájuk és több részletmegoldásuk is jórészt megegyezik a magyar béke-előkészületek során Révay Istvánnak, Vájlok Sándornak, s természetesen Kertész Istvánnak az irányításával elkészített úgynevezett magyar–szlovák csereterület-javaslat alapelveivel.

Ez az alternatív magyar javaslat – amelyet nyilvánvalóan a közvetlen csehszlovák–magyar tárgyalások során lehetett volna érdemben használni – a következő csereterületeket jelölte ki. Magyarország a területi kompenzációk keretében igény tartott volna a Csallóközre és a Párkány–Ipolyás közti Duna–Ipoly-szögre, valamint a közel 90 százalékban magyar dél-gömöri és az ugyancsak majdnem szintiszta magyar bodrogi régióra is. Ennek fejében Magyarország felkínálta volna a csehszlovákok által követelt teljes pozsonyi hídfőt, sőt javasolta bizonyos Pozsonnyal szemben lévő osztrák területek bevonását is. Ezenkívül Aggtelek vidéke, valamint Abaúj és Zemplén két járásnak 22 községe szerepelt a kompenzációként felkínált területek között. Ilyen módon Magyarországhoz került volna négyezer km² és háromszázezer lakos, Csehszlovákiához pedig 65 km² és 46 000 lakos. A magyar békedelegáció legfontosabb alapelvei közé éppen a csehszlovák transzfer-javaslat kivédése céljából került a "*népet földdel*" elv, amely azt a magyar kormánydöntést volt hivatott megjeleníteni, melynek értelmében a békedelegáció szomszédok által Magyarországra kiutasítani, áttelepíteni tervezett magyar lakosság átvételéről csakis bizonyos területi kompenzációk esetén tárgyalhatott volna.

Ennek a kompenzációs tervnek az esélyét tovább növelte, hogy Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter 1946 folyamán több ízben is tudatta nyugati politikusokkal, diplomatakkal, újságírókkal, hogy a szlovákiai magyar kérdés végleges megoldása érdekében hajlandó lenne területi engedményeket is tenni, bizonyos kompenzációk fejében. Elképzeléséhez még a békekonferencia csehszlovák–magyar vitájának napjaiban is ragaszkodott, és ezt a csehszlovák békedelegáció 1946. szeptember 19-i zárt üléséről készült jegyzőkönyv bizonyítja.

Eszerint Masaryk Horáková képviselő kérdésre, mit kell tenni, ha az amerikaiak megvétózzák a kétszáz ezer szlovákiai magyar egyoldalú kitelepítését, Masaryk a Csallóköz átengedésének lehetőségét vetette fel.⁹ A csehszlovák külpolitika azonban ekkor már egyre erőteljesebben szovjet befolyás és ellenőrzés alatt állott, és ezt az orientációt Vladimír Clementis Masarykkal szemben is folyamatosan sikerre vitte. A békekonferencia plenáris ülésein azonban maga Masaryk is igen harcias felszólalásokban követelte Csehszlovákia számára a transzfer jogát.

Az 1946. július 29-én a párizsi Luxemburg-palotában megnyitott békekonferencián az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Kína és Franciaország, valamint további 16 szövetséges és társult ország képviselői öt vesztes ország békeszerződésének véglegesítését tűzték ki célul. Az olasz, román, bolgár, finn és magyar békeszerződés alapkérdéseit a nagyhatalmak külügyminisztereinek konferenciáin már a párizsi konferencia előtt tisztázták. A magyar békeszerződésnek legfontosabb kérdései közül a békekonferencián a bécsi döntések érvénytelenítése mellett az erdélyi határszakasz esetleges korrekciójával, a jóvátétel nagyságának megállapításával, valamint két speciális csehszlovák módosító javaslattal, nevezetesen a pozsonyi hídfő öt községére, valamint kétszáz ezer csehszlovákiai magyarnak a lakosságcsere-egyezmény keretén felüli, egyoldalú magyarországi áttelepítésére vonatkozó igénybejelentéssel foglalkoztak a legbelsőbben.¹⁰ A csehszlovák transzferindítványról a békekonferencia magyar politikai-területi bizottságában 1946. szeptember 16-tól október 3-ig tartott a vita. Masaryk külügyminiszter a történeti tények igen laza értelmezésével, nemzeti demagógiával jellemezhető nyitó beszédében abból indult ki, hogy az adott helyzetben "nincs remény a csehszlovák–magyar barátságra vagy a Duna menti békére, ha a szlovákiai magyarok áttelepítését meg nem oldják." Masaryk szerint nemcsak Csehszlovákia, hanem a magyar kisebbség és maga Magyarország, de ugyanígy Közép-Európa békéje érdekét szolgálja, hogy e kisebbség problémáját egyszer s mindenkorra a Csehszlovákia által javasolt módon oldják meg.¹¹

A csehszlovák álláspontot a lengyel, a jugoszláv és az ukrán delegáció is támogatta. A legszélsőségesebb demagógia eszközeihez alighanem mégis Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes nyúlt, amikor szeptember 20-ai felszólalásában a szovjet belső telepítések, a lengyel–ukrán lakosságcsere tapasztalatait mint pozitív példákat idézte meg és jelezte, hogy a Szovjetunió boldogan befogadja valamennyi külföldön élő egykori állampolgárát. "Szükségünk van ezekre az emberekre, mert a mieink, nemzetünk részei, nemzetünk egészének alkotóelemei. A magyar kormánynak nyilvánvalóan más a nézete. Felajánlják neki kétszáz ezer ember visszatérését, de a magyar kormány válasza: nem akarjuk őket, nincs szükségünk rájuk, terhesek lesznek számunkra. Ez ugyanaz, mintha egy sokgyermekes családanya a szomszédokba tuszkolná gyermekeit."¹² Visinszkij szerint a csehszlovák álláspont volt a helyes, és a szovjet kormány támogatta azt a megoldást, hogy "az adott ország szabaduljon meg a magát egy másik ország nemzetéhez tartozónak valló lakosaitól és hogy azok rendezkedjenek be odahaza, a hazájukban."¹³

Ez a fajta magatartás az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és több más nyugati ország számára teljességgel elfogadhatatlan volt. Bedel-Smith tábornok, amerikai fődelegátus

már szeptember 16-án igen kritikusan értékelte Masaryk felszólalását és a transzfer-javaslatot. Jelezte, hogy az amerikai delegáció meg fogja vétózni az egyoldalú transzfer-javaslatát és csakis kölcsönös megállapodás alapján tudja elképzelni a szlovákiai magyarság kérdésének rendezését: "Számunkra a transzfer koncepciója több mint kellemetlen, elfogadhatatlan: nem adhatjuk beleegyezésünket egy olyan teóriához, amely igen nagy számú népesség kényszer-áttelepítésére törekszik Csehszlovákiából Magyarországra, amit mind a magyar kormány kívánsága, mind a magyar nép akarata ellenére akarnának végrehajtani."¹⁴ Az amerikai küldöttség nevében a tábornok azt is hangsúlyozta, hogy a pozsonyi hídfőt feltétlenül egy átfogó megállapodás részeként kell kezelni. Végül nyomatékosan felhívta a magyar bizottság delegátusainak figyelmét arra, hogy *"az államhatárok megváltoztatása és a lakosság áttelepítése szorosan összefügg, mivel közvetlen hatással van az illető állam életlehetőségeire és boldogulására."*¹⁵

Ez utóbbi kitétel és a békekonferencia háttértárgyalásainak némely dokumentuma azt mutatja, hogy az amerikai delegáció az angolokkal együtt nem adta fel véglegesen a határkiigazítással egybekötött korlátozott és önkéntes népcseré szakértők által javasolt eredeti koncepcióját.¹⁶ Az egyre nyilvánvalóbb szovjet–csehszlovák összjáték, a csehszlovákiai kommunista párt választási győzelme és a szovjetek kelet-európai berendezkedése viszont egyre inkább ingerültté és harciasná tette az amerikai, angol delegációkat.

Az egyoldalú transzfer ügyét a magyar békeszerződésben az új-zélandi delegáció által előterjesztett kompromisszumos javaslat elfogadásával elnapolták. Eszerint Magyarország kötelezte magát új tárgyalások folytatására Csehszlovákiával abból a célból, hogy "rendezék azoknak a Csehszlovákiában lakóhellyel bíró magyar etnikai eredetű lakosoknak az ügyét, akiket a lakosságcsere tárgyában 1946. február 27-én kelt egyezmény rendelkezései értelmében nem fognak Magyarországra áttelepíteni. Abban az esetben, ha a jelen szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül nem jön létre megegyezés, Csehszlovákiának jogában lesz ezt a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és végleges megoldás elérése érdekében a Tanács segítségét kérni."¹⁷

A párizsi békekonferencián és annak a csehszlovákiai magyarság további sorsáról döntő ügynevezett transzfer-vitában tehát – az etnikai tisztogatások gyakorlatával szembeni minden fenntartásuk ellenére – a nyugati államok is elismerték Csehszlovákia jogát arra, hogy területén a kisebbségi kérdés végleges elintézésével tiszta szláv nemzetállamot hozzon létre. E tekintetben különösen Steinhard, prágai amerikai nagykövet bizonyult igen aktívnak. Jórészt Schoenfeld, budapesti amerikai nagykövet tevékenységének köszönhető, hogy az Egyesült Államok a párizsi békekonferencia előtti periódusban nem járult hozzá olyan háromhatalmi ultimátum kidolgozásához, amely a magyar kisebbségnek Csehszlovákia által követelt és a Szovjetunió részéről már 1946 júniusában támogatott egyoldalú kitelepítését kényszerítette volna rá Magyarországra.¹⁸

A csehszlovák igény erőteljes szovjet támogatásával szemben az amerikaiak – jórészt a kelet-közép-európai németek tömeges telepítése során tapasztalt embertelenségek hatására – a népcsoportoknak szülőhelyük elhagyására kényszerítését többé nem kívánták támogatni. A csehszlovák külpolitika a párizsi békeszerződés aláírása után felismerte, hogy az éppen beinduló lakosságcserevel párhuzamosan nem lenne túlzottan szerencsés a békeszerződésben előírt kétoldalú tárgyalások során egy másfajta megoldás alapjait kidolgozni. Ráadásul Masarykék pontosan tudták, hogy a nyugati hatalmak egyre inkább hajlanak a területi megoldásokkal kombinált népességcsere alternatívája felé, amelyet viszont Kárpátalja Szovjetuniónak történt leadása, a nyomasztó agrárkérdés megoldatlansága miatt mind Prágában, mind pedig Pozsonyban teljes mértékben kizártak tartottak.¹⁹

Így vált a "népet földdel együtt" elv a párizsi békekonferencián és a békeszerződés aláírását követő időszakban fontos preventív politikai ellenszerré. Hiszen bármily csekély realitása is volt az egyoldalú transzfer követelésével szemben a magyar diplomácia ellenkövetelésének, az amerikai és angol delegációk párizsi elvi támogatása megtette a maga hatását. Ennek fényében bizonyos értelemben pontosítani lehet az amerikai–angol állásponttal kapcsolatos korábbi értékeléseket, amennyiben a békekonferencián a lakosságcserevel, illetve az annak folytatásaként elképzelt egyoldalú transzfer igényével foglalkozó amerikai, angol megnyilatkozásokat figyelmesebben elemezzük. Mind Byrnes amerikai, mind pedig Bevin angol külügyminiszter, de a csehszlovák módosító javaslattal foglalkozó albizottság más amerikai, ausztrál, új-zélandi és angol delegátusai is annak hangoztatásával javasolták a kérdést kétoldalú csehszlovák–magyar tárgyalásokon megoldani, hogy a magyar delegáció által szorgalmazott "népet földdel" elvet támogatták és jelezték, a kitelepítést, illetve a határkérdést egymástól nem elválasztható problémának tekintik.

A szlovákiai magyarság szülőföldjén való megmaradásáról az amerikai, angol, ausztrál és új-zélandi delegációk elutasító magatartása, illetve végső soron az amerikaiak párizsi vétőfenyegetése döntött, amely megakadályozta, hogy a Jan Masaryk és Vladimír Clementis vezette csehszlovák békedelegáció legfontosabb követeléseként előterjesztett úgynevezett transzfer-javaslat bekerüljön a magyar békeszerződésbe.

A Szovjetunió ugyanis mint a térséget rögtön a világháború befejezését követően saját befolyási övezeteként kezelő győztes nagyhatalom, 1945–1948 között nem egyszerűen csak támogatta a Bene ék és Gottwaldék által elképzelt Csehszlovákia szláv nemzeti állammá alakítását és a nem szláv kisebbségek felszámolását, hanem a magyarországi németek kitelepítését szorgalmazva és sürgetve, erőteljes nyomást gyakorolt a budapesti kormányra annak érdekében, hogy Magyarországot is rákényszerítse a kitelepítendő szlovákiai magyarok befogadására.

Az 1946. február 27-i csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény korabeli külpolitikai, nagyhatalmi megítélésére vonatkozóan a fentiek alapján is érzékelhető, hogy az egyezmény nélkül a párizsi békekonferencián a magyar békedelegáció sokkal nehezebb helyzetben, valószínűleg jóval kisebb sikerrel szállhatott volna szembe a kisebbségektől megszabadulni akaró csehszlovák nemzetállami ambíciókkal. Erről a magyar országgyűlés külügyi költségvetési vitájában 1947. március 20-án Padányi Gulyás Béla kispárti politikus találóan megfogalmazta: "...ha annak idején ezt a sokat támadott csehszlovákiai lakosságcsere-szerződést előzőleg a magyar kormányzat nem kötötte volna meg, bajosan lett volna meg a védekezése a magyar delegációnak azzal szemben, hogy a magyarság erőszakos kitelepítése kötelező erővel bekerüljön a magyar békeszerződésbe."²⁰

A bevezetőben már idézett Peéry Rezső írásában a kikényszerített lakosságcsere-egyezménnyel szembeni magyar ellenérzések okait a következőképpen summázta: a csehszlovák szándék mögött nem kisebb fenyegetés kísértett fel, "mint egy közel háromnegyed milliós magyarul beszélő, igen magas anyagi és szellemi fokon álló embercsoport oktalan pusztulása, történelmi becsú városaival és virágzó falvaival, civilizációjával, hagyományaisal, képességeivel és vitalitásával együtt a legkomorabb költői jóslatok szellemében." A kortárs Peéry azonban képes volt felismerni a világháború utáni, elszigetelt Magyarország törekény demokráciájának rendkívüli jelentőségű külpolitikai sikerét, amely szerinte abban rejlett, hogy a világháború befejezése óta eltelt két esztendő alatt "a diktátumok vezényszavai helyett a konferenciás terem hagyományos diplomáciai tárgyalómodorát sikerült elfogadtatnia partnerével, mely láthatóan ráunt merő győzelmi presztízstől irányított magatartásának eddigi termékenységére."²¹

A csehszlovákiai magyarság teljes felszámolását tehát végső soron a lakosságcsere-egyezmény kényszerű aláírásával az egyoldalú megoldásoknak gátat vető magyar diplomáciai védekezés, valamint a párizsi békekonferencián az emberi jogokra, demokratikus értékekre hivatkozó amerikai, angol, ausztrál és új-zélandi diplomáciai támogatás akadályozta meg.

A Szlovákiából kiutasított és elmenekült magyarok szervezetének a párizsi békekonferencia elnökeéhez intézett 1946. augusztus 19-i távirata így összegezte a felszámolásra ítélt közösség megmaradásának esélyeit: "Tiltakozunk a szlovákiai magyarság kollektív felelősségre vonása ellen és ünnepélyesen elvetjük az erőszakos és embertelen módszerekkel kikényszerített népcseré elvét. A tartós béke érdekében felemeljük szavunkat a Nemzetek Szövetsége által garantált teljes kisebbségi jogvédelem és az Atlanti Charta szellemében biztosított emberi jogok mellett. Ellenkező esetben egyetlen igazságos megoldásnak a magyar területeknek a demokratikus Magyarországhoz való visszacsatolását tekintjük, mert a népességhez föld is tartozik."²²

Paradox módon tehát a lakosságcsere-egyezmény keretében, a deportálások idején erőszakkal szülőföldjük elhagyására kényszerített szlovákiai magyarok jelentették a többiek, a csallóközi, a mátyusföldi, a palócföldi, a bodrogi magyarság többsége számára az otthonmaradás egyik legfontosabb hivatkozási alapját az egyoldalú kitelepítést szorgalmazó csehszlovák követelésekkel szemben.

A szlovákiai magyarság a teljes jogfosztottság kegyetlen éveiben közel járt a megsemmisüléshez. Szenc és Gúta, Újvár és Léva, Ipolyság és Rozsnyó, Nagykapos és Királyhelmec vidékének magyar lakosságát a magyar kormány súlyos áldozatokat is vállaló, de a nemzeti érdekeket mindvégig szem előtt tartó eredményes diplomáciai manőverei, valamint a nyugati demokráciáknak a párizsi békekonferencián tanúsított elvi magatartása és támogatása nélkül a kommunista hatalomátvételig hátralévő egy esztendőben alighanem megpróbálták volna szülőföldjükről ki- és széttelepíteni.

¹ Peéry Rezső: Mit tettünk és mit tehetünk értük? In Uo: *Gondolatok a tebevagyonban avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében*. Cikkek, esszék, tanulmányok, levelek, 1945–1948. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993., 75–81.

² Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca, 1945–1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993., 127–129. A kérdéskör legrelevánsabb feldolgozása és a lakosságcsere-egyezményt előkészítő február 6–10-i tárgyalások jegyzőkönyveinek elemzése: Fülöp Mihály: *A beféjezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés, 1947*. Budapest, Héttorony Kiadó, 1994., 75–78., 166–186.

³ A szlovákiai magyarság településterületének, számának alakulásával foglalkozó fontosabb munkák: Kővágó József (szerk.): *A szlovákiai magyar nyelvterület városai*. Budapest, 1946., Gyönyör József: *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*. Pozsony, Madách Kiadó, 1989., Kocsis Károly - Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl, a Kárpát-medencében*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1992. (Második jav. kiadás), Popély Gyula: *Népfogyatkozás*, Gyurgyík László: *Magyar mérleg*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1995.

⁴ Romsics Ignác (szerk.): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról*. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942–44. Typovent-Gödöllő, 1993. Az amerikai külügyi vezetésnek a csehszlovákiai magyarok kérdésében kialakított álláspontjáról lásd Vida István: *Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945–1947)*. *Jelenkor* (28. évf.), 1985., 12. szám, 1114–1125., Bán D. András (szerk.): *Pax Britannica*. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. A tanulmány elkészülte után jelent meg Moszkvában a Szovjetunió második világháború utáni kelet-közép-európai politikáját bemutató dokumentumgyűjtemény első kötete.

⁵ A brit külügyminisztérium Kutató- és Sajtószolgálat (Foreign Research and Press Service) 1942-ben készült kelet-európai memorandumában a bécsi döntést így jellemezte: "Az 1938-as bécsi döntés visszatér az etnikai elvhez, kiindulási alapul azonban az 1910-es magyar népszámlálást vette, és Magyarországnak juttatta azokat a területeket, amelyeken (akkor) magyar ajkú többség mutatkozott. () Így az 1938-as határ nem jár távol az etnikai méltányosságtól, habár helyszíni vizsgálódás kisebb módosításokat eredményezhet, amelyek inkább a szlovákoknak kedveznének, mintsem Magyarországnak." Bán. D. A. i. m. 73–74.

⁶Romsics I. i. m. 198–199

⁷Uo. 243–45.

⁸Bán D. A. (szerk.) i. m. 90–91.

⁹A párizsi csehszlovák béke delegációk belső ülésein készült feljegyzéseket lásd Pozústalost Milana Hodži: *Archív Národního musea*. Praha. Hodža fia, Martin tagja volt a csehszlovák delegációnak: a csehszlovák béke delegáció feljegyzései így kerültek Milan Hodža hagyatékába.

¹⁰Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke, i. m. 166–186*

¹¹Krno, Dalibor M.: *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest, 1992. 21–22

¹²Uo. 72.

¹³Uo.

¹⁴Uo. 70

¹⁵Uo.

¹⁶A kérdés alighanem alaposabb feltárássra szorul, hiszen a nyugati szövetségesek magatartása a cseh-szlovák–magyar határkijelölés, illetve a transzfér-kérdés határvonatkozásainak kezelésében némileg ellentmondásos. Például Bevin angol külügyminiszter Byrnes amerikai külügyminiszterhez június 7-i levelében a csehszlovák–magyar határ módosításának lehetőségét már nem tekintette lehetségesnek. Fülöp, M.: *A befejezetlen béke, i. m. 126–128*

¹⁷A párizsi békeszerződés szövegét legújabbban közli Gerő András (szerk.): *Sorsdöntések*. Budapest, 1992.

¹⁸Vida István: Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945–1947). *Jelenkor* (28.), 1985. 12., 1114–1125.

¹⁹Vö. Kaplan i. m.

²⁰*Képviselőházi Napló*, 1947. március 20.

²¹Peéry R. i. m. 79–80

²²Tóth László (szerk.): *Hívebb emlékezésül*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1995.